

PAUL THOMAS (1852-1937)

1878

Paul-Louis-Désiré Thomas werd op 11 januari 1852 te Bergen geboren en overleed te Etterbeek op 15 maart 1937.

Hij was de zoon van Charles Thomas, hoofdconducteur van Bruggen en Wegen, en van Caroline Dubois: zo werd en bleef hij ook in Gent, levenslang „Wallon de cœur et d'esprit”, gehecht aan het donkere en nijvere land, aan zijn geboortestad, aan de mensen en dingen waar hij jong en onverdeeld gelukkig was geweest.

Na zijn middelbare studiën aan het koninklijk atheneum van Bergen, dat hij als *primus perpetuus* in 1868 verliet, behaalde hij op 11 augustus 1870 het doctoraat in de wijsbegeerte en de letteren aan de Vrije Universiteit van Brussel, waar hij vooral door Altmeyer en Max Veydt was gevormd geworden. Naar de traditie en op wens van zijn vader die voor hem van een advocaten carrière droomde, zette hij zijn studiën voort aan de faculteit der rechten en promoveerde er op 12 augustus 1873.

Wel liet hij zich in hetzelfde jaar inschrijven aan de balie, maar zijn aanleg en zijn eigen voorkeur dreven hem naar het klassiek onderwijs en dit reeds sedert hij als knaap van de vijfde Latijnse Pierron's *Histoire de la littérature romaine* had verslonden, en meer nog misschien sinds zijn onvoor-

zichtige vader hem met de Homerosvertaling van Giguet had beloond... Trouwens, ook tijdens zijn rechtsstudiën bleef de klassieke philologie hem boeien: in 1871 verscheen in de *Revue de l'Instruction publique* zijn eerste artikel *Dans quel but Apulée a écrit les Métamorphoses*, in 1872 een *Etude sur Rhinthon*. Beide studies zijn in de bibliographie, door Paul Thomas zelf opgesteld voor het *Liber Memorialis* van de Gentse Universiteit in 1913, onvermeld gebleven, al zou hij met Apuleius het toppunt van zijn wetenschappelijk kunnen bereiken en met hem ook, in een artikel van 1928, *Quelques notes sur les „Métamorphoses” d'Apulée*, praktisch zijn philologische bedrijvigheid afsluiten; Rhinthon stond in verband met een dissertatie *De la parodie dramatique chez les Grecs*, waarmee hij, op 6 mei 1873, nog vóór zijn rechtsdoctoraat, het aggregaat behaalde: in

dit werk, zijn eerste in boekvorm uitgegeven, volgde hij de ontwikkelingsgang van een bepaald aspect der Griekse literatuur vanaf Epicharmos tot Lukianos, zowel met een analyse van de nog bestaande werken als met een hersamenstelling van wat slechts fragmentair en testimoniaal is overgeleverd.

Altmeyer stuurde hem voor het zomersemester van 1874 naar W. Studemund in Straatsburg. Hier werd hij definitief voor het Latijnse domein der klassieke philologie gewonnen en kreeg er, doorheen zijn bewondering voor de Duitse gedachtelijke ordening en wetenschappelijke organisatie, duurzaam inzicht zowel in de philologische arbeid als in de fundamentele eisen van het hoger onderwijs. Al zou door historische omstandigheden en eigen rijping zijn liefde voor Duitsland en, dienvolgens, voor de Duitse philologie bekoelen, toch heeft dit contact van 1874 zijn universitaire werkzaamheid onmiskenbaar gemerktekend.

In 1875 werd hij aan de Universiteit van Brussel suppleant van prof. L. Vanderkindere voor de cursus van Latijn; op 6 oktober 1876 kreeg hij, als docent, en op 16 juni 1877, als buitengewoon hoogleraar, de leergang van Latijnse letterkunde toegewezen. Zijn studies uit die tijd zijn, enerzijds, door zijn onderwijs geïnspireerd (Juvenalis, Plautus en vooral Terentius), anderzijds door zijn grondige en oorspronkelijke recensies voor de *Revue de l'Instruction publique*: voor hem, zo typeerde Paul Faider in 1939 Paul Thomas' werkwijze, „un simple compte-rendu se trouve être parfois le point de départ d'une série de publications originales”. Aldus bezorgde hij in 1877, naar aanleiding van eigen studie en na een beoordeling van Jordan's Sallustius-uitgave, een schooleditie van *Jugurtha*, die in Duitsland uitstekend werd beoordeeld en in Frankrijk, tot Thomas' duurzame verontwaardiging, even lovend door tweedehandswerkers werd geplunderd.

Hoezeer een belangrijk gedeelte van zijn wetenschappelijke productie gegroeid is uit de noden van zijn onderricht, blijkt mede uit de voorliefde en de zorgvuldigheid waarmee hij voor het middelbaar onderwijs bepaalde klassieke auteurs „bewerkte”: na de *Jugurtha* van 1877, bezorgde hij Cicero's *Pro Archia* in 1882, Sallustius' *Catilina* in 1884, een derde uitgave van Wagener's *Pro Milone* in 1898, een klassieke bloemlezing in 1899, een anthologie van middeleeuws en modern Latijn in 1902, zelfs, in 1888, samen met Charles Michel, twee duimdikke delen van een *Chrestomathie française à l'usage des athénées et des collèges* die, in tegenstelling met zijn overige uitgaven, het verhoopte succes niet vinden kon; een Griekse spraakkunst, geschreven in samenwerking met L. Roersch, werd sedert 1885 een lang onvervangen handboek voor de Belgische athenea.

Ondertussen, bij koninklijk besluit van 18 oktober 1878, was Paul Thomas, op aandringen van A. Wagener, tot buitengewoon hoogleraar benoemd aan de rijksuniversiteit te Gent, waarna, op 4 november 1881, zijn bevordering tot gewoon hoogleraar volgde. Zijn eerste leeropdracht gelastte hem met de cursus der politieke geschiedenis van de Oudheid en de geschiedenis der Griekse en Latijnse letterkenden; van 1884 tot 1886 gaf hij daarenboven, in de normaalsectie aan de faculteit Wijsbegeerte en Letteren gehecht, een leergang van oefe-

ningen over de Oude Geschiedenis; bij koninklijk besluit van 25 juni 1886 kreeg hij zijn cursus van politieke geschiedenis der Oudheid uitgewisseld tegen de Griekse leergang in de kandidatuur en het doctoraat; op 24 mei 1890 werd hij van de cursus van het Grieks en van de geschiedenis der Griekse literatuur ontlast om voortaan het Latijn te doceren in de kandidatuur; eindelijk, bij de hervorming van het doctoraat in 1890 en mede door zijn opvolging van Gantrelle, kreeg hij een volledige leerstoel Latijn toegewezen (Kon. Besl. van 16 oktober 1890): de cursus van Latijn in het doctoraat en van de Latijnse philologische oefeningen in de kandidatuur en in het doctoraat, van de encyclopedie der klassieke philologie en van de Griekse en Latijnse paleographie. Na een laatste wijziging van 20 oktober 1893, waarbij hij ontlast werd van de leergang der philologische oefeningen over de Latijnse taal in de kandidatuur, zou hij verder, tot aan zijn emeritaat in 1922, als eerste Latinist van het land zijn nauwgezette aandacht wijden aan de diverse takken van een nu welgeordende leerstoel. Hij deed het met een haast pijnlijke trouw: „la préparation de ses cours, dont j'ai sous les yeux les cahiers, schreef zijn opvolger Paul Faider in een *in memoriam* voor de Belgische Academie, lui imposait un travail considérable, car Thomas, autant par conscience professionnelle que par défiance à l'égard des improvisations, rédigeait entièrement toutes ses leçons”; hij deed aldus tot 1922 toe.

Een man van grote, wetenschappelijk schokkende werken is hij nooit geworden en voor wie zijn bibliographie overschouwt kan het lijken of zijn aandacht over het geheel der Latijnse literatuur ligt verbrokkeld. Dit zou ook zo zijn, indien aan deze verspreide werkstukken niet een decennienlange docerende bedrijvigheid ten grondslag lag. Paul Faider, nog eens, noteerde hierover terecht: „Le moteur principal de Thomas a été son enseignement et non la rédaction d'un grand ouvrage. Son enseignement était alimenté par ses lectures et ses lectures alimentaient aussi ses publications. La part faite à la recherche proprement dite est assez restreinte. Professeur et lettré, et par surcroît peu voyageur, Thomas avait plutôt le goût de l'interprétation et de la critique que celui de la découverte”. Het was, samengevat, een goede vruchtbare tijd voor professor Thomas: in de tachtiger-jaren kreeg hij te Gent als collega's, en vaak als vertrouwde vrienden, een Paul Fredericq (1883), een Charles Michel (1885), een Henri Pirenne (1886), een Georges Hulin (1889), een Léon Parmentier (1890), en even later een Franz Cumont (1892), een Louis de la Vallée Poussin (1892), een Joseph Bidez (1895), een Alphonse Roersch (1895); naderhand begon de hervorming van het doctoraat haar eerste vruchten te dragen, niet in het minst door de verjongde wetenschappelijke belangstelling en de hoge persoonlijke begaafdheid waarmee de titularissen van de faculteit Wijsbegeerte en Letteren van Gent haar in de praktijk konden omzetten. In dezelfde jaren bereikte Thomas, als mens, tevens zijn eerste rijp geluk: in 1885 huwde hij Julie Séaut, die hem vier dochters en twee zonen schonk; twintig jaar later reeds, in 1905, zou zij hem ontvallen.

Op wetenschappelijk gebied uitte zich zijn belangstelling, voor de periode tot aan zijn rectoraat, in kortere studies, zowel over pre-klassieke auteurs (Plautus en vooral Terentius) als over de groten én kleineren der gouden en zilveren eeuw

(vooral Cicero, Sallustius, Seneca, Petronius; ook Catullus, Vergilius en de *Appendix Vergiliana*, Manilius in hoge en voortreffelijke mate, Lucanus, Statius, Juvenalis) en, bijzonderlijk, Apuleius (maar tevens nog de jurist Paulus, Aulus Gellius, Firmicus Maternus en anderen meer); het Griekse litterair domein eveneens bleef hem boeien in zo uiteenlopende figuren als Aristophanes, Stobaeus, Pindaros, Democritos, keizer Julianus.

Naast zijn schooluitgaven, publiceerde hij in 1887 de *Hecyra* van Terentius, waarmee een hoger wetenschappelijk peil bedoeld en bereikt werd. Louis Delbœuf had hem uit Luik, ter gelegenheid van zijn *Catilina* (1884) geschreven: „Vous avez l'esprit original, mais vous restez timide. Ne craignez pas d'être tout à fait vous!” Welnu, zijn *Hecyra* was een eerste zelf-affirmatie, hoofdzakelijk in de mate waarin hij, tegen de Duitse richting in, tegenover de tekst conservatief wenste te blijven, volgens een methodisch beginsel dat Paul Faider aldus formuleerde: „faire dépendre, en partie tout au moins, la critique conjecturale (*ars emendandi*) de l'interprétation juste et approfondie du texte (*ars interpretandi*)”. Op dezelfde, hier misschien iets bescheidener, wijze verscheen in 1896 bij Hachette een Seneca-bloemlezing, die in 1928 haar twaalfde uitgave beleefde. Maar in 1894 had hij voor een onooglijke vulgarisatie-reeks een *Littérature latine jusqu'aux Antonins* geschreven die, omwille juist van haar oorspronkelijke voortreffelijkheid, allicht terecht weerom de oude Delbœuf liet losbarsten: „Vous publiez dans une collection de pacotille, sale papier, vilaine impression, sans marge, des petits chefs-d'œuvre de chapitres”... En Gaston Boissier zelf schreef hem, plechtig: „C'est au nom des lettres latines que je vous remercie de la sympathie que vous éprouvez pour elles”, en toen reeds een woord dat actueel bleef: „Nous sommes les derniers défenseurs de disciplines qui s'en vont. Nous devons avoir des sentiments fraternels les uns pour les autres, nous qui, de près ou de loin, combattons le même combat”.

Zuivere wetenschap bereikte Paul Thomas in zijn *Lucubrationes Manilianae* van 1888, waarmee de Gentse Universiteit haar *Recueil de travaux publiés par la Faculté de philosophie et lettres* inzette. Dit werk, dat Robinson Ellis beschouwde als „the truest foundation of modern criticism on Manilius, and without which we should still be floundering in darkness”, werd in 1892 aangevuld met een academie-uitgave *Notes et conjectures sur Manilius*: „ces deux travaux, solidaires, firent passer Paul Thomas dans la classe supérieure des savants belges”, aldus P. Faider.

Thomas had zich, reeds in de tijd van zijn Brussels professoraat, niet alleen voor Manilius geïnteresseerd, maar voor het geheel der Brusselse handschriften: van in 1876 had hij, ondertekenend als „Un apprenti philologue”, desbetreffend betreurd dat geen ernstige catalogus ter beschikking was; in 1896 nu, verscheen van zijn hand de *Catalogue des manuscrits de classiques latins de la Bibliothèque royale de Bruxelles*, volgens H. Omont „le modèle du genre”.

Het Duitse voorbeeld, dat hij metterdaad had beleefd, en de werkelijkheid zoals hij haar in Gent aantrof, brachten Paul Thomas tot een publieke bedrijvigheid, zelfs tot een combativiteit, die bij hem verwondering mag wekken. Het hoger

onderwijs in België had inderdaad dringend behoefte aan grondige hervorming: van 1880 tot 1890 heeft Thomas zich hiervoor herhaaldelijk, krachtig en verantwoord, ingezet, en zijn voorstellen betreffende de reorganisatie van de faculteit Wijsbegeerte en Letteren en de vorming en recrutering van de leraars M. O. werden in 1890 wettelijk gesanctioneerd. Wel getuigde hij zelf later over zijn rol in deze hervorming: „Je n'en fus qu'un humble ouvrier. Les idées que j'ai contribué à défendre étaient celles de toute une génération nouvelle; elles étaient déjà appliquées en partie dans les cours pratiques créés par l'initiative de professeurs dévoués. Il ne leur manquait que d'être formulées en termes précis; c'est à quoi je consacrai mes efforts, et ce fut mon seul mérite”; maar dit klinkt al te bescheiden: „Tout le monde — aldus prof. L. Preud'homme in 1904 — sait la part considérable que vous avez prise à la préparation de la loi de 1890; celle-ci n'est que le décalque, ou, mieux, la copie du projet que vous aviez conçu dès 1880, et que vous avez, pendant dix ans, défendu avec l'éloquence que donnent une conviction profonde et l'amour du bien général”.

Reeds, van 1891 tot 1894, lid van de *Conseil de perfectionnement de l'enseignement supérieur*, werd hij, op universitair-administratief plan, krachtens een koninklijk besluit van 4 september 1896, benoemd tot secretaris van de Academieraad voor het academisch jaar 1896-1897, en bij koninklijk besluit van 29 september 1903 tot rector van de universiteit voor de periode 1903-1906. Maar zijn rectoraat, het toppunt van zijn maatschappelijke activiteit, reeds intiem overschaduwd door de dood van zijn vrouw in 1905, werd officieel bezwaard door vrij ernstige incidenten in de studentenwereld, zodat zijn laatste rectorale rede niet, als de vorige, een vreedzaam litterair onderwerp aansneed, maar tot een heftige en opgemerkte aanklacht uitgroeide tegen de ministeriële benoemingspolitiek.

Onderwijl, van 1903 tot 1908, bracht Paul Thomas zijn Teubner-uitgave van Apuleius' filosofische werken tot stand: het was zijn merkwaardigste wetenschappelijke triomf. Tot het onderwerp gebracht door een handschrift van Brussel, benaderde hij het sedert 1898 velerzijds door beperkte studies waarin hij langzaamaan zijn methode op punt stelde: Apuleius moest, anders hierin dan Terentius, eclectisch, persoonlijk, a. h. w. subjectief worden behandeld. Franz Cumont en Charles Michel schreven hem hun uitbundige lof; Léon Parmentier evenzo, met daarenboven een onverholen zweem van Belgische trots: „Tu es le premier Belge, je pense, qui inscrit son nom dans la Collection Teubner, et c'est une chance pour nous tous, car, j'en suis sûr, tu prouveras que pour l'acribie et pour la méthode critique, il en est au moins un parmi nous que l'on peut comparer aux meilleurs des Germains”; wellicht was hem het bezadigde woord van de grote Hermann Diels nog dierbaarder: „(...) Für mich, (...), ist die neue, schmucke Ausgabe eine wahre Freude”.

Had Paul Thomas in den beginne hoofdzakelijk meegewerkt aan de *Revue de l'Instruction publique*, waarvan hij overigens na de dood van Gantrelle in 1893 de leiding op zich had genomen, toch verlegde hij sedert 1894 zijn activiteit minstens evenzeer naar het *Bulletin de l'Académie royale*: hij was inderdaad, op 8 mei 1893, tot corresponderend lid van de Koninklijke Belgische Academie

verkozen, en vier jaar later, op 10 mei 1897, tot effectief lid. „Thomas, schreef Paul Faider in 1939, (...) conçut de ses devoirs académiques une idée très haute et très précise”. Trouwens, aan de Academie was zijn eerlijke werkzaamheid sinds lang niet meer onbekend: in 1886 was hem, evenals aan L. Roersch, de prijs De Keyn toegekend, die hem, in 1902, andermaal zou te beurt vallen; in 1892 had de Academie zijn *Notes et conjectures sur Manilius* gepubliceerd en later als academicus schreef hij voor het *Bulletin*, van 1894 tot 1928, ruim dertig oorspronkelijke studies, hoofdzakelijk van tekstkritische aard, en verder nog voor zijn klasse een dertigtal verslagen betreffende werken als antwoord op prijsvragen bij de Academie ingestuurd; in 1906 nam hij het bestuur waar van de klasse der letteren en der morele en politieke wetenschappen, en tot 1933 toe — hij was dan meer dan tachtig jaar — zou hij trouw, nauwgezet en werkzaam aan alle academie-activiteiten blijven deelnemen.

Na zijn rectoraat, vóór en na de eerste wereldoorlog tot ongeveer 1930, volgden zijn artikels, meestal kort, steeds bezonken en inhoudrijk, elkaar op: *Revue de l'Instruction publique*, *Bulletin de l'Académie royale*, de Franse *Revue de Philologie*, *de Littérature et d'Histoire anciennes*, de *Mnemosyne* van zijn Nederlandse vriend Hartman, later ook de nieuw-gestichte *Revue belge de philologie et d'histoire*, het *Bulletin Du Cange*, de *Mélanges* voor oude, gevierde vrienden als Gaston Boissier, Paul Fredericq, Louis Havet, Emile Chatelain, Henri Pirenne... Wel waren en bleven Terentius, Apuleius en Seneca, in groeiende mate Seneca vooral, zijn geliefdste en dagelijkse auteurs, maar toch betoonde hij sedert 1900 daarnaast nieuwsgierigheid en belangstelling voor alle laat-, christelijk- en zelfs middeleeuws Latijn: ten bewijze — naast zijn bloemlezing van middeleeuws Latijn (1902) die, in België voor het M. O. bedoeld en quasi miskend, in het buitenland aan het hoger onderwijs dienst bewees — zijn studies over Firmicus Maternus, Minucius Felix, Prudentius, Arnobius, zijn nota's voor het *Bulletin Du Cange*, zijn aandeel in het nationaal comité van de *Dictionnaire du Latin médiéval*.

De wereldoorlog brak momenteel zijn publieke werkzaamheid af en bracht hem ertoe zich aan de vertaling van klassieke auteurs te zetten: hieruit publiceerde *Le Flambeau* in 1923 zijn *Dîner chez Trimalchion* van Petronius. Persoonlijk gevoelde hij de bezetting niet evenzeer aan den lijve als Pirenne of Fredericq, maar op de dag zelf van de wapenstilstand bereikte hem de mare dat zijn oudste zoon op 4 oktober 1918 te Moorslede gevallen was.

Paul Thomas was toen welhaast zeventig jaar; hij was nog levenskrachtig doch zijn geestelijke weerstand was aangetast van binnen uit. Als laatste hoog-wetenschappelijke bijdrage bundelde hij voor Hartman's *Mnemosyne* het belangrijkste uit zijn tekstkritische arbeid: „ce furent les *Observationes ad scriptores Latinos*, — aldus Faider — parues en 1921, véritable testament philologique d'un homme dont l'attention s'était portée pendant un demi-siècle sur tous les auteurs de la latinité”.

Toegelaten tot het emeritaat in 1922, gaf hij nog één jaar lang een vrije cursus over de fijnzinnigheden in de Latijnse stilistiek en woordenschat; het was, naar het getuigenis van zijn opvolger Faider, haast een deontologisch betoog: de

philologie mocht niet een zelfgenoegzaam scholastisch gepeuter worden; wilde zij recht op bestaan behouden, dan moest zij als eerste opdracht, in waarheid en eenvoud, de auteurs zelf met aandacht voor de idee en eerbied voor de tekst lezen en doen lezen.

Onderwijl liet hij in Etterbeek het huis voor zijn levensavond bouwen: in 1923 vertrok hij uit Gent, waar hij sinds 1878 vijf-en-veertig jaar had gewoond, zonder enig heimwee. Misschien had hij zich nooit, zelfs niet in het verfranste Gent van zijn bewegingskring, kunnen inleven; in die jaren ook drong zich met steeds groeiende scherptheit het probleem van de vervlaamsing der Gentse universiteit op: Paul Thomas behoorde ongetwijfeld tot een generatie, en wellicht ook tot een volksgedeelte, die niet in staat waren voor deze noodzaak begrip op te brengen. Naast de officiële eerbewijzen die hem tijdens zijn loopbaan op vaste tijd waren toegekend (ridder in de Leopoldsoorde sedert 1892, was hij bij zijn emeritaat groot-officier geworden), werd hij in 1928 tot briefwisselend lid van het *Institut de France* (*Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*) benoemd. Naar aanleiding hiervan werd hem op 4 november 1930 door Pirenne, Cumont, Bidez en Paul Faider een schitterend boekdeel *Mélanges* aangeboden, waaraan ongeveer tachtig geleerden uit België en buitenland hadden meegewerkt.

Aldus was, ook voor hem, het uur van de *Mélanges* geslagen: een uur van vreugde om het goedgevulde leven, van ontroerde dank aan de vele oude en jonge vrienden, een uur ook van verwittiging...

Paul Thomas stierf te Etterbeek op 85-jarige leeftijd.

G. SANDERS

PUBLIKATIES VAN PAUL THOMAS (*)

IN BOEKVORM

De la parodie dramatique chez les Grecs. Mons, 1873, 88 pp.

C. Sallusti Crispi De bello Jugurthino liber. Mons, 1877, XII-166 pp.; 2e éd., 1886, XVIII-172 pp.

Programme du cours d'histoire politique de l'antiquité fait à l'Université de Gand. Mons, 1879, 62 pp.

M. Tullii Ciceronis Pro A. Licinio Archia poeta oratio ad judices. Mons, 1882, XII-36 pp.; 2e éd., 1895, XII-36 pp.

C. Sallusti Crispi De coniuratione Catilinae liber. Mons, 1884, XVI-117 pp.; 2e éd., 1890, XX-130 pp.

Éléments de grammaire grecque. Gand, 1885, XVIII-264 pp. (met L. ROERSCH); 2e éd., 1891, XVI-

(*) Bibliographie opgemaakt naar P. FAIDER, *Notice sur Paul Thomas*. Ann. Acad. roy. de Belg., 105, 1939, 219-238.

Niet vermeld zijn de 30 verslagen door Paul Thomas opgemaakt, ter beoordeling van studies ingestuurd als antwoord op prijsvragen door de Academie uitgeschreven.

Gebruikte afkortingen:

BAB	: Académie royale de Belgique, Bulletin de la Classe des Lettres, etc.
RBPhH	: Revue belge de Philologie et d'Histoire.
RIB	: Revue de l'Instruction publique en Belgique.
RPhLH	: Revue de Philologie, de Littérature et d'Histoire anciennes.

Cicéron, *De legibus*, III, 10, 24. RPhLH, 16, 1892, 101-102.
 Le réalisme dans Pétrone. RIB, 36, 1893, 225-240, 316-333.
 Ad Petronium. Mnemos., 21, 1893, 179.
 Remarques sur quelques passages de Térence et de Sénèque. BAB, 27, 1894, 147-164.
 Note sur Salluste, *Oratio Lepidi*, I. RIB, 37, 1894, 44.
 Ronsard et Parthénios de Nicée. Rev. d'hist. litt. France (Paris), 1, 1894, 185.
 Notes critiques sur Manilius, Sénèque, Firmicus Maternus (le Chrétien), Paulin de Périgueux et Orientius. BAB, 29, 1895, 548-556.
 Corrections au texte des Lettres de Sénèque à Lucilius, 1e partie. BAB, 30, 1895, 157-171.
 Interprétation nouvelle d'un vers de Térence, *Eunuque*, 591. BAB, 30, 1895, 371-376.
 Ad Ciceronem, Pro Archia, 5, 9. Mnemos., 23, 1895, 389.
 Notice sur la vie et les travaux d'Auguste Wagener, membre de l'Académie. Ann. Acad. roy. Belg., 64, 1898, 153-195.
 Corrections au texte des Lettres de Sénèque à Lucilius, 2e partie. BAB, 35, 1898, 304-320.
 Note sur un passage de Lucain, I, 155. RIB, 41, 1898, 105.
 Remarques critiques sur les œuvres philosophiques d'Apulée, 2e série. BAB, 1899, 470-484.
 Note sur un passage, récemment découvert, de Juvénal. BAB, 1899, 576-581.
 Une correction au v. 13 du „Moretum”. RIB, 42, 1899, 168.
 A propos du v. 13 du „Moretum”. RIB, 42, 1899, 263.
 Sur le vers 5 de la première Bucolique de Virgile. Soc. Progr. Et. philol. et hist., 1898-1899, 71-76.
 Sénèque, Ad Lucilium, 47, 8. Soc. Progr. Et. philol. et hist., 1898-1899, 76.
 Sénèque et J.-J. Rousseau. BAB, 1900, 391-420.
 Remarques critiques sur les œuvres philosophiques d'Apulée, 3e et 4e séries. BAB, 1900, 143-165, 499-512.
 Sur les *Silvae* de Stace. Soc. Progr. Et. philol. et hist., 1900, 1-5.
 Sur le sens du titre *Silvae* donné par Stace à son ouvrage. Soc. Progr. Et. philol. et hist., 1900, 13-15.
 Quelques mots à propos des classiques chrétiens. RIB, 44, 1901, 321-325.
 Notes critiques sur les „Florida” d'Apulée. BAB, 1902, 288-298.
 Notes critiques sur les opuscules philosophiques d'Apulée. Mélanges Boissier. Paris, 1903, 435-438.
 Notes sur Lucain, Suétone et le Querolus. Mélanges Paul Fredericq. Bruxelles, 1904, 37-41.
 Notes sur Minucius Félix. RIB, 47, 1904, 365-368.
 Remarques critiques sur les œuvres philosophiques d'Apulée, 5e et 6e séries. BAB, 1905, 78-86, 153-177.
 Notes sur Minucius Félix. RIB, 48, 1905, 172-174.
 La critique philologique, son passé et son avenir. BAB, 1906, 263-286.
 Les yeux de Mme Bovary. RIB, 49, 1906, 24-25.
 (Notice sur) L. Roersch. Biogr. Nation., 19, 1907, 659-662.
 Académie royale de Belgique. Classe des Lettres. Paroles prononcées par M. le directeur Thomas lors de la notification à la Classe des Lettres (...) de la mort de Vanderkindere. BAB, 1906, 621-622.
 Etude sur la tradition manuscrite des œuvres philosophiques d'Apulée. BAB, 1907, 103-147.
 Sur une négation mal placée. Pline le Jeune, *Epist.* III, 5, 18. RIB, 50, 1907, 228.
 Sur une négation omise. RIB, 50, 1907, 376.
 Le Querolus et les justices de village. Mélanges Havet, Paris, 1909, 531-535.
 Note sur Lucain, IX, 382-388. RIB, 52, 1909, 228-230.
 Corrections au texte des *Versus* de XII ventis Tranquilli physici, des *Versus* de bibliotheca, etc. RIB, 52, 1909, 231-232.
 Sur quelques passages de Lucain. Mélanges Chatelain, Paris, 1910, 271-274.
 Notes sur Sénèque. BAB, 1910, 432-447.
 Deux épigrammes contre Néron. Suétone, *Vie de Néron*, c. 45. RIB, 53, 1910, 23-24.
 Notes sur Juvénal. RIB, 53, 1910, 25-27.
 Quelques réflexions sur le rôle des Facultés dans les Universités de l'Etat. RIB, 53, 1910, 73-88.
 Remarques critiques sur les métamorphoses d'Apulée. BAB, 1912, 365-373.
 Les Facultés de Philosophie et Lettres en Belgique. Alman. étud. libér. Univers. Gand, Bruxelles, 1913, 97-104.

- Prudence et Caton d'Utique.* RIB, 56, 1913, 19-20.
- Note sur un passage d'Arnobé, II, 22.* RIB, 56, 1913, 85-86.
- Notes critiques sur Sénèque, Arnobé, etc.* BAB, 1914, 23-30.
- Notes critiques sur Ammien Marcellin.* RIB, 57, 1914, 157-158.
- Notes critiques sur Velleius Paterculus et sur Tacite.* BAB, 1919, 305-320.
- Notes critiques sur Varron, Pétrone, l'„Octavia”, etc.* BAB, 5, 1919, 593-601.
- Notes critiques et explicatives sur les „Satires” de Perse.* BAB, 6, 1920, 45-66.
- Deux fausses leçons dans la „Philippide” de Guillaume le Breton: Occia et Mursia.* BAB, 6, 1920, 328-331.
- Le texte du „Vado mori” d'après un manuscrit de Bruges.* BAB, 6, 1920, 342-348.
- Académie royale de Belgique. Classe des Lettres. Discours prononcé (...) aux funérailles de Paul Fredericq.* BAB, 6, 1920, 115-118.
- Remarque sur Eunape, Vies des Sophistes.* BAB, 7, 1921, 529-536.
- La veillée des morts dans l'antiquité.* BAB, 8, 1922, 415-418.
- L'Académie royale de Belgique depuis sa fondation (1722-1922). Histoire de la Classe des Lettres, Sciences philologiques.* Bruxelles, 1922, 197-217.
- Notes et conjectures sur les œuvres de l'empereur Julien.* RBPhH, 1, 1922, 15-25.
- Une petite addition au livre de M. Brunot: „La Pensée et le Langage”.* RBPhH, 1, 1922, 723-724.
- Sur les gloses latines inédites du Codex Vaticanus Reginae 203.* Musée belge, 27, 1923, 310.
- Histoire et Philologie.* RBPhH, 2, 1923, 183-187.
- Nécrologie: Emile Thomas.* RBPhH, 2, 1923, 573.
- Paul-Louis Courier et l'Histoire.* BAB, 10, 1924, 236-244.
- Les imitations de Salluste dans la „Chronique de Saint-Hubert”.* RBPhH, 3, 1924, 589-592.
- Notes sur la Liudprandi Legatio, M. G. H., t. III.* Bulletin Du Cange, 1, 1924, 50.
- Corrections au texte des poésies latines sur la mort de Charles le Bon.* Bull. Du Cange, 1, 1924, 193-195.
- Notules critiques: Varron, Pétrone, Firmicus, gloses latines du Vaticanus Reginae 203.* BAB, 11, 1925, 377-382.
- Notes sur Galbert de Bruges.* Mélanges Henri Pirenne, Bruxelles, 1926, 515-517.
- Notules critiques.* Bull. Du Cange, 3, 1927, 157.
- Noms typiques employés par métonymie dans la littérature latine.* BAB, 13, 1927, 46-64.
- Quelques notes sur les „Métamorphoses” d'Apulée.* BAB, 14, 1928, 214-221.
- Note sur le vers 79 de la première Bucolique de Virgile.* RBPhH, 7, 1928, 138-140.